

بررسی نظام پرداخت الکترونیک بانکی روسیه و ارزیابی زمینه‌ها، موانع و چالش‌های همکاری با ایران

انديشكده اقتصاد مقاومتي |

گروه توليد و تجارت |

دي ماه ۱۴۰۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا
وَأَنهَاكَ فِي رِجَاكَ مَا (بِاخْلَاصِ نِيَّةٍ) جِهَادِ كُنْتُمْ،
قطعا به راه‌های خود، هدایتشان خواهیم کرد

رهبر معظم انقلاب: علاج برون رفت از مشکلات کشور «اقتصاد مقاومتی» است.

معرفی اندیشکده اقتصاد مقاومتی

اندیشکده اقتصاد مقاومتی یک کانون تفکر با مأموریت «تصمیم سازی برای حل مسائل اقتصاد کشور در راستای تحقق اقتصاد مقاومتی» است که در سال ۱۳۹۵ فعالیت رسمی خود را آغاز نمود.

شناسایی شبکه مسائل در هر حوزه موضوعی، طراحی راهکار برای حل مسائل احصاء شده و هم‌اندیشی جهت ارزیابی و تدقیق آن، بررسی تجربیات جهانی، طرح مباحث در فضای نخبگانی و رسانه‌ای و پیگیری راهکارهای ارائه شده از دستگاه‌ها و مسئولین مرتبط به منظور اتخاذ تصمیمات لازم، از جمله فعالیت‌هایی است که در اندیشکده انجام می‌شود.

علاقه‌مندان می‌توانند از طریق سایت Mett.ir با اندیشکده اقتصاد مقاومتی در ارتباط باشند و نظرات، انتقادات و پیشنهادهای خود را در خصوص این گزارش و همچنین سایر فعالیت‌های اندیشکده، مطرح کنند.

بررسی نظام پرداخت الکترونیک بانکی روسیه و ارزیابی زمینه‌ها، موانع و چالش‌های همکاری با ایران

گروه موضوعی:	تولید و تجارت
نوع گزارش:	پژوهشی
شناسه:	۱۴۰۱۱۰۳۳۷
تاریخ انتشار:	۱۴۰۱/۱۰/۳۰
تهیه و تدوین:	مصطفی سلیمی مفرد
مدیر مطالعه:	سید حسن محفوظی موسوی
ناظر علمی:	محمد مهدی یزدانی

خلاصه مدیریتی

یکی از زیرساخت‌های کلیدی در تجارت خارجی کالا و خدمات، زیرساخت تبادلات پولی است. امروزه در بازرگانی بین‌الملل تمایل به تسهیل تجارت از طریق راهکارهایی مانند کاهش هزینه‌های مربوط به نقل و انتقال مالی، یک اولویت اساسی برای بنگاه‌های فعال در این حوزه به‌شمار می‌آید که ارتباط تنگاتنگی با نظام‌های پرداخت خرد و کلان در سطح بین‌الملل دارد. از سوی دیگر در کنار تسهیل و ارزان‌سازی تجارت، مبارزه و خنثی‌سازی تحریم‌های پولی و بانکی اعمال شده از سوی بلوک غرب به رهبری آمریکا و اتحادیه اروپا نیز از اهداف کلیدی توسعه نظامات پرداخت و زیرساخت‌های مربوطه برای برخی از کشورها به‌شمار می‌رود.

در همین راستا کشورهای زیادی در سال‌های گذشته اقدام به توسعه زیرساخت‌های مالی و نظام پرداخت خود در حوزه پرداخت‌های خرد و کلان کرده‌اند. برای مثال از سال ۲۰۱۴ که آمریکا و اتحادیه اروپا اولین دور تحریم‌های خود را بر سیستم پولی و بانکی روسیه اعمال کردند، بانک مرکزی این کشور در راستای توسعه نظام پرداخت خرد ملی خود، سیستم کارت‌های پرداخت ملی (NPCS) را راه‌اندازی کرد که بر اساس آن کارت‌های پرداخت الکترونیکی میر (Mir) ایجاد شد.

سیاست کشور روسیه از سال ۲۰۱۴، بین‌المللی‌سازی خدمات کارت‌های میر بوده است. از همین‌رو کارت‌های بانکی سیستم پرداخت میر علاوه بر اینکه در سراسر روسیه قابل استفاده هستند، در خارج از روسیه و در کشورهایی از جمله «ترکیه»، «ویتنام»، «ارمنستان»، «بلاروس»، «قزاقستان»، «قرقیزستان»، «تاجیکستان»، «ازبکستان»، مناطق «اوستیای جنوبی» و «جمهوری آبخازستان» پذیرفته شده است.

کشور روسیه به طور کلی با استفاده از سه روش «مذاکره دوجانبه با بانک‌های مرکزی کشورهای دیگر جهت راه‌اندازی بستر پذیرش کارت‌های میر»، «استفاده از کارت‌های بانکی دارای نشان مشترک (co-badged) یا برند مشترک (co-branded) با همکاری سایر شرکت‌های سیستم پرداخت کارتی (مانند شرکت یونیون پی چین)» و همچنین «راه‌اندازی کیف پول الکترونیک متصل به میر کارت» در حال بین‌المللی‌سازی استفاده از کارت‌های پرداخت ملی خود است و این اطمینان را به کشورهای دیگر داده است که حتی در صورت رفع تحریم‌ها به گسترش سیستم پرداخت کارتی خود ادامه خواهد داد.

از سوی دیگر با توجه به تجربه شرکت‌های بین‌المللی پرداخت کارتی (مانند مسترکارت و ویزا) و همچنین تجربه کشور چین در بین‌المللی‌سازی کارت‌های پرداخت الکترونیک خود (یونیون پی)، صنعت گردشگری نقش مستقیمی بر گسترش پرداخت کارتی بومی کشورها دارد. از همین‌رو با توجه به گردشگر فرست بودن کشور روسیه (سالانه ۲۰ میلیون سفر خارجی)، این کشور انگیزه دارد تا به کمک اتباع خود در کشورهای خارجی، کشورهای بیشتری به پذیرش سیستم میرکارت این کشور اقدام کنند.

گفتنی است در کنار تلاش روسیه در جهت توسعه سیستم پرداخت خرد در سطح بین‌المللی، در حوزه پرداخت کلان نیز استفاده از ابزارهایی مانند پیمان‌های پولی دو جانبه و چند جانبه، افزایش روابط کارگزاری با شرکای مهم تجاری مانند چین، تأسیس اتاق‌های پایاپای و تأسیس بانک‌های با سهامدار روسی در خارج از این کشور در دستور کار مقامات روس قرار گرفته است. مسکو همچنین تلاش می‌کند کشورهای هم‌پیمان خود را به استفاده از پیام‌رسان مالی بومی این کشور (SPFS) به منظور انتقال پیام تراکنش‌های مالی با روسیه و دیگر کشورها ترغیب کند.

از ابتدای روی کار آمدن دولت سیزدهم در ایران و با تأکید بر رویکرد منطقه‌گرایی و تعامل با بلوک شرق و سپس شروع جنگ روسیه و اوکراین، دو کشور ایران و روسیه تمایل بیشتری به همگرایی اقتصادی - تجاری و افزایش تعاملات بانکی با یکدیگر به صورت دوجانبه و در قالب سازمان‌های منطقه‌ای مانند اتحادیه اقتصادی اوراسیا و سازمان همکاری شانگهای نشان داده‌اند.

یکی از ظرفیت‌های همکاری اقتصادی ایران و روسیه، توافقات دو کشور در حوزه پولی و بانکی از جمله همکاری سیستم پرداخت خرد دو کشور با یکدیگر است. با توجه به تشدید تحریم‌ها علیه سیستم بانکی ایران و روسیه و عدم دسترسی به نظام پرداخت خرد بین‌المللی، این همکاری سهم قابل توجهی در افزایش و تسهیل تجارت خرد کالا و خدمات بین دو کشور خواهد داشت. از سوی دیگر این همکاری دوجانبه، تجربه ارزشمندی به منظور افزایش سطح همکاری‌های مالی و بانکی با روسیه و دیگر کشورها خواهد بود.

یکی از مزیت‌های اقتصادی اتصال شبکه پرداخت خرد ایران و روسیه، سهولت پرداخت گردشگران، دانشجویان، تاجران خرد و به طور کلی اتباع روس در ایران است. عدم نیاز به استفاده از ارز ثالث یا حتی تبدیل ارز (که ممکن است در صرافی‌های غیرمجاز انجام شود)، سبب می‌شود تجارت خرد کالا و خدمات بین دو کشور با ارزهای ملی صورت پذیرد و درآمدهای ارزی کشور حاصل از تجارت با کشور روسیه به طور مستقیم در سیستم بانکی مورد استفاده قرار گیرد.

به عنوان مثال یکی از نقش‌های اساسی اتصال شبکه پرداخت خرد بین‌المللی در سهولت پرداخت برای گردشگران خارجی است که هم می‌تواند سبب جذب بیشتر گردشگران خارجی شود و هم در افزایش مخارج گردشگران خارجی تأثیر مستقیمی دارد. در همین راستا سالانه بیش از ۲۰ میلیون گردشگر خارجی از روسیه به کشورهای دیگر سفر می‌کنند که با توجه به متوسط هزینه ۱۶۷۶ دلار در هر سفر توسط آن‌ها، پیش‌بینی می‌شود با برنامه‌ریزی برای جذب سالانه ۱ میلیون گردشگر روس، درآمد ارزی معادل ۱.۶ میلیارد دلار برای کشور به همراه داشته باشد. این مبلغ در صورت اتصال شبکه پرداخت خرد دو کشور به یکدیگر، مستقیماً در سیستم بانکی مورد استفاده قرار می‌گیرد و می‌تواند بخشی از کسری تجاری با کشور روسیه را پوشش دهد.

طبق ادعای بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، زیرساخت‌های فنی لازم به منظور اتصال سیستم پرداخت ملی ایران و روسیه و دسترسی به سامانه میر در ایران وجود دارد و اگرچه طی ماه‌های گذشته مسئولان ایرانی در اظهار نظرهایی از راه‌اندازی سیستم پرداخت کارت میر در ایران تا پایان سال میلادی ۲۰۲۲ خبر داده بودند، اما زمان‌بندی مشخصی برای عملیاتی‌شدن این پروژه اعلام نشده است و مقامات روسی از کندبودن فرآیند این همکاری صحبت به میان آورده‌اند. لذا موانع و چالش‌هایی در مسیر افزایش همکاری‌های بانکی و مالی بین دو کشور ایران و روسیه وجود دارد که هر همکاری بانکی از جمله همکاری در زمینه پرداخت‌های خرد به کمک کارت‌های بانکی را می‌تواند تحت الشعاع قرار دهد. این موانع را می‌توان به دو بخش موانع عام و خاص تقسیم کرد.

در بخش موانع عام، عوامل خارجی ناشی از تحریم‌ها و محدودیت‌های بین‌المللی از یکسو و عوامل داخلی از جمله قوانین و مقررات متعارض، مبهم و غیرشفاف نظام بانکی و عملکرد نهادی از سوی دیگر، موانع و چالش‌های اصلی تعامل بانکی ایران و روسیه هستند؛ تحریم‌های بانکی و ارزی کشور، سهم بالای ارزهای جهان‌روایی مانند دلار و یورو در نظام پرداخت بین‌الملل، نوسان نرخ ارز دو کشور (ریال و روبل) و چند نرخی بودن آن ارز در ایران، رویکرد سنتی مسئولان بانکی کشور و عدم تمایل به استفاده از روش‌های نوین در پرداخت بین‌الملل، وجود قوانین پولی و بانکی محدودکننده، متعارض و غیرشفاف، عدم ارتباط شعب خارجی بانک‌های ایرانی در خارج کشور، کیفیت پایین خدمات بانکی ارائه شده توسط تنها مسیر تعاملات بانکی دو کشور (میر بیزینس) و بوروکراسی پیچیده اشاره کرد.

در خصوص موانع خاص همکاری شبکه پرداخت کاردی دو کشور نیز «استانداردها و پروتکل‌های امنیتی، فنی و ارتباطی متفاوت در زیرساخت‌ها و ابزارهای نظام پرداخت خرد بانکی دو کشور» و همچنین «عدم صرفه اقتصادی» دو عامل کلیدی عدم اتصال سیستم پرداخت خرد دو کشور به یکدیگر هستند. در این راستا و به منظور کاهش تأثیر موانع یاد شده، پیشنهاد می‌شود:

- بانک‌های مرکزی ایران و روسیه با برقراری روابط کارگزاری بانکی توسط یک بانک عامل، انعقاد پیمان پولی دوجانبه و در صورت نیاز راه‌اندازی اتاق پایاپای دوجانبه، زیرساخت‌های بانکی مورد نیاز برای همکاری شبکه پرداخت خرد کاردی را فراهم کنند.
- در کوتاه‌مدت زیرساخت‌های فنی مورد نیاز برای خدماتی از جمله خرید اینترنتی بدون استفاده از کارت فیزیکی، استفاده از کارت‌های Pre-paid و استفاده از فناوری QR-Code برای پرداخت هزینه‌های شهروندان دو کشور استفاده شود.
- در میان‌مدت با توجه به تفاوت‌های موجود در فناوری کارت‌های هوشمند بانکی روسیه و کارت‌های بانکی ایران، زیرساخت‌های مورد نیاز فراهم شود؛ بدین معنی که پایانه‌ها و دستگاه‌های خودپرداز مبتنی بر EMV

در داخل کشور، قابلیت پذیرش کارت‌های میر روسیه را بدست آورند. در این شرایط، پذیرنده‌های کارت‌های میر در داخل کشور، تراکنش‌های این کارت‌ها را جهت تأیید از طریق سوئیچ جدید EMV داخلی به شبکه پرداخت میر روسیه و سپس به بانک عامل صادرکننده روسی ارسال می‌کند.

- در بلند مدت و با برنامه‌ریزی مشترک دو کشور، شبکه پرداخت کارت‌های ایران و روسیه با توجه به استانداردهای فنی و امنیتی به یکدیگر متصل و همه کارت‌های شبکه میر روسیه، قابلیت پذیرش در ایران داشته باشند و به طور متقابل کلیه کارت‌های بانکی ایرانی عضو شتاب نیز در روسیه مورد پذیرش قرار گیرند.

- معاونت بین‌الملل بانک مرکزی به‌عنوان متولی اصلی عملیاتی‌سازی توافق دو کشور در حوزه همکاری شبکه پرداخت خرد، تقسیم وظایف مربوط به دستگاه‌های دخیل در تجارت خارجی و تعاملات مالی بین‌الملل از جمله وزارت امور خارجه، وزارت صنعت، معدن و تجارت، اتاق بازرگانی و وزارت گردشگری و تقسیم کار نهادی به منظور پیشبرد امور، توافق و اجرای آن را پیگیری کرده و شرایط لازم را تسهیل و فراهم نمایند.

- وزارت گردشگری و صنایع دستی جمهوری اسلامی ایران با برنامه‌ریزی مناسب، شرایط را برای جذب سالانه ۱ میلیون گردشگر روس فراهم کند. از جمله اقداماتی که این وزارت‌خانه می‌تواند پیگیری کند می‌توان به «اجرای لغو روادید فردی و گروهی اتباع روس (حتی یک‌طرفه)»، «برگزاری نمایشگاه‌های گردشگری در روسیه»، «برنامه‌ریزی جهت جذب گردشگران مسلمان روسیه»، «ارائه خدمات غیرحضورى از جمله رزرو هتل و اقامتگاه به صورت آنلاین»، «توافق با شرکت‌های ارائه‌دهنده خدمات الکترونیک مرتبط با گردشگری جهت افزودن زبان روسی» اشاره کرد.

فهرست مطالب

۲	خلاصه مدیریتی
۹	مقدمه
۱۱	فصل ۱. معرفی نظام پرداخت بانکی کشور روسیه
۱۱	۱-۱- نظام پرداخت بانکی روسیه
۱۱	۱-۱-۱- سیستم تسویه و پرداخت گروهی (دسته‌ای)
۱۲	۱-۱-۲- سیستم پرداخت بانک مرکزی روسیه (BRPS)
۱۹	۱-۲- نهادهای ارائه‌دهنده خدمات پرداخت روسیه
۲۰	۱-۲-۱- موسسات اعتباری
۲۲	۱-۲-۲- شرکت پست روسیه
۲۲	۱-۲-۳- نمایندگی‌های پرداخت و نمایندگان پرداخت بانکی
۲۳	۱-۳- بانک مرکزی فدراسیون روسیه
۲۳	۱-۴- ابزارهای پرداخت در نظام بانکی روسیه
۲۴	۱-۴-۱- واریز مستقیم (انتقال اعتبار)
۲۴	۱-۴-۲- برداشت مستقیم (بدهی مستقیم)
۲۴	۱-۴-۳- چک
۲۴	۱-۴-۴- کارت‌های پرداخت
۲۵	۱-۴-۵- پول الکترونیکی
۲۶	فصل ۲. پیام‌رسانی مالی
۲۶	۱-۲- پیام‌رسان مالی روسیه (SPFS)
۲۸	۱-۲-۱- چالش‌های عملیاتی استفاده از سامانه SPFS
۳۱	فصل ۳. ابزارهای پرداخت بین‌المللی و استفاده روسیه از آن‌ها
۳۱	۱-۳- پرداخت‌های خرد
۳۲	۱-۳-۱- پرداخت‌های خرد فیزیکی (نقدی)
۳۳	۱-۳-۲- پرداخت خرد با استفاده از کارت‌های پرداخت
۳۶	۱-۳-۳- توسعه شبکه پرداخت الکترونیک کارتی با استفاده از صنعت گردشگری
۳۸	۱-۳-۴- توسعه شبکه پرداخت الکترونیک کارتی میر با استفاده از کارت‌های برند مشترک
۳۹	۱-۳-۵- تأثیر تحریم‌ها بر توسعه سیستم پرداخت کارتی میر
۴۰	۱-۳-۶- پرداخت خرد با استفاده از کیف پول الکترونیکی
۴۵	۱-۳-۷- پرداخت خرد با استفاده از رمزارزها
۴۷	۲-۳- پرداخت‌های کلان (حجیم)
۴۸	۱-۲-۳- پرداخت‌های درون بانکی
۵۰	۲-۲-۳- پرداخت بین بانکی با استفاده از اتاق پایاپای
۵۲	۳-۲-۳- انتقال بین‌المللی با استفاده از افتتاح حساب متقابل
۵۳	۴-۲-۳- بانک فراساحلی (Offshore)
۵۵	فصل ۴. تاریخچه روابط بانکی ایران و روسیه
۵۵	۱-۴- تأسیس و فعالیت میر بیزینس بانک روسیه
۵۶	۲-۴- توسعه روابط کارگزاری بانکی ایران و روسیه پس از آغاز جنگ اوکراین

۳-۴	تجربه ایران در زمینه انعقاد پیمان پولی دوجانبه با کشور روسیه.....	۵۶
۴-۴	گشایش LC میان بانک‌های ایران و روسیه.....	۵۷
۵-۴	معامله روبل روسیه در بازار متشکل ارزی ایران.....	۵۷
۶-۴	اتصال شبکه بانکی پرداخت خرد ایران و روسیه.....	۵۸
۵	فصل ۵. بررسی چالش‌ها و موانع تعاملات بانکی ایران و روسیه	۶۰
۱-۵	چالش‌ها و موانع کلان همکاری بانکی ایران و روسیه.....	۶۰
۱-۱-۵	چالش‌ها و موانع ناشی از محدودیت‌ها و تحریم‌های بین‌المللی.....	۶۰
۲-۱-۵	چالش‌ها و موانع ناشی از قوانین، مقررات و عملکرد نهادهای داخلی.....	۶۶
۲-۵	چالش‌ها و موانع اتصال شبکه پرداخت خرد ایران و روسیه.....	۷۲
۱-۲-۵	چالش‌ها و موانع ناشی از عوامل فنی و امنیتی.....	۷۳
۲-۲-۵	چالش‌ها و موانع ناشی از عوامل اقتصادی.....	۷۵
۶	فصل ۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	۷۷
	منابع	۷۹

فهرست جداول

جدول ۱. برنامه پردازش در سیستم پرداخت گروهی روسیه	۱۲
---	----

فهرست شکل‌ها

شکل ۱. خلاصه فرایند عضویت و اتصال در SPFS	۲۹
شکل ۲. نمونه کارت‌های بانکی میر روسیه	۳۵
شکل ۳. پذیرش کارت‌های میر روسیه در دستگاه‌های ATM یکی از بانک‌های ترکیه	۳۸
شکل ۴. نمونه‌ای از کارت‌های برند مشترک میر و یونیون‌پی	۳۹
شکل ۵. نحوه عضویت در کیف پول Yandex.Money	۴۲
شکل ۶. وارد کردن شماره تلفن همراه برای عضویت در کیف پول QIWI	۴۴
شکل ۷. انتخاب کیف پول KIWI برای پرداخت	۴۴
شکل ۸. وارد کردن کد ارسال شده به تلفن همراه مشتری برای نهایی کردن پرداخت	۴۵
شکل ۹. نمایش تأیید نهایی پرداخت	۴۵
شکل ۱۰. انواع پرداخت‌های حجیم بین‌المللی	۴۸
شکل ۱۱. پرداخت درون بانکی با استفاده از روابط کارگزاری	۴۹
شکل ۱۲. پرداخت درون بانکی با استفاده از روابط کارگزاری	۵۰
شکل ۱۳. پرداخت وجه با استفاده از اتاق تسویه پایاپای	۵۱
شکل ۱۴. دریافت وجه با استفاده از اتاق تسویه پایاپای	۵۲
شکل ۱۵. افتتاح حساب متقابل بانک‌ها نزد یکدیگر	۵۳
شکل ۱۶. نماد معاملاتی روبل-ریال در بازار متشکل معاملات ارز ایران	۵۸
شکل ۱۷. گستره شمول دستورالعمل ابلاغی بانک مرکزی در خصوص نحوه فعالیت بانکی اتباع خارجی در ایران	۶۷
شکل ۱۸. آیین نامه اجرایی ماده ۱۴ قانون مبارزه با پولشویی	۶۸
شکل ۱۹. اجزای هشت‌گانه تراشه نصب‌شده روی کارت‌های بانکی تراشه‌دار (از جمله کارت‌های میر روسیه)	۷۴
شکل ۲۰. ساختار شبکه پرداخت کارتی جهت پذیرندگی کارت‌های بانکی میر روسیه	۷۵

فهرست نمودارها

- نمودار ۱. سهم کارت‌های پرداخت الکترونیک در بازار روسیه تا سال ۲۰۱۱ ۱۷
- نمودار ۲. حجم تراکنش‌های میر کارت نسبت به کل تراکنش‌های کارتی و تعداد میر کارت صادر شده نسبت به کارت‌های موجود در روسیه ۱۹
- نمودار ۳. انواع پرداخت‌های خرد بین‌الملل ۳۲
- نمودار ۴. سهم پرداخت خرد فیزیکی (نقدی) و الکترونیکی (غیرنقدی) در روسیه ۳۲
- نمودار ۵. تعداد گردشگران روسی با مقصد کشور ترکیه ۳۸
- نمودار ۶. وجه تمایز قواعد و مقررات بانکداری در سرزمین اصلی و فراساحلی ۵۴
- نمودار ۷. وادرات، صادرات و تراز تجاری ایران و روسیه طی سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰ ۶۳
- نمودار ۸. تعداد گردشگران کشور روسیه با مقصد ایران ۷۶

بدون توجه به تبلیغات منفی دشمنان برای تضعیف روابط کشورها، می‌توانیم تحریم‌های آمریکایی‌ها را با روش‌هایی از جمله حذف دلار و جایگزین کردن پول ملی در معاملات اقتصادی دو یا چندجانبه، بی‌اثر و آمریکا را منزوی کنیم.

بیانات در دیدار رئیس جمهوری روسیه ۱۳۹۶/۰۸/۱۰

تهیه شده در گروه تولید و تجارت اندیشکده اقتصاد مقاومتی